

setzt werden. Malgorzata GOLINSKA-GIERZYCH und Marek TROSZYNSKI haben das Orts- und Personenregister erarbeitet sowie einen ausführlichen «Index of simplicia and composita» (S. 494-515). Gerade dieser letztgenannte Stichwortkatalog schlüsselt das praktische Handbuch der Medizin in seiner unerschöpflichen Aussagefülle erst auf und macht es dem interessierten Leser leichter zugänglich.

An der Abtei 4
D-W 4100 Duisburg 11

Ludger HORSTKÖTTER, O. Praem.

H. VAN BAVEL, *Regestenboek van het archief van de Abdij van Berne 1400-1500*. Uitgave Abdij van Berne, Heeswijk, 1990. XXII + 127 pp.; prijs: Fl. 125,-.

Bij de verschijning in 1984 van het eerste deel van de regesten uit het archief van de abdij van Berne werd al aangekondigd, dat er een vervolg zou komen met daarin de oorkonden uit de vijftiende eeuw. Goede voornemens worden lang niet altijd werkelijkheid, maar hier heeft de archivaris van de abdij, H. van Bavel, zijn belofte gestand gedaan. Deel II bevat 477 regesten van oorkonden uit de periode 1400-1500 en is op dezelfde wijze opgezet als het eerste deel, dat wil zeggen opgenomen zijn alle teksten die zich bevinden in het abdijsarchief en die in stricte of ruime zin betrekking hebben op de abdij van Berne. De gebruiker treft hier dus ook stukken aan die behoren tot de archieven van geïncorporeerde parochies en retroacta van later verworven goederen zoals het Bossche Fraterhuis en het Refugiehuis in Vilvoorde. Niet opgenomen zijn echter de stukken die behoren tot de archieven van de thans niet meer bestaande kloosters Mariënweerd (bij Beesd in de Betuwe), Zennewijnen (nabij Tiel, aan de Waal) en Maria Magdalena te Nijmegen.

Geografisch gezien weerspiegelt de regestenlijst de samenstelling van het goederenbezit van de abdij van Berne. We treffen er derhalve veel stukken aan over Heeswijk, Dinther en Berlicum, over Heusden en omringende dorpen en over verder verwijderde plaatsen, waar Berne uithoven of belangrijke goederen bezat: Altforst in het Land van Maas en Waal, Honswijk nabij Woudrichem, Gaal onder Schaijk, maar vooral Maarsbergen in het Nedersticht (thans gemeente Maarn).

Zoals te doen gebruikelijk handelen de meeste stukken over grondrenten, maar in dit deel zijn ook de testamenten goed vertegenwoordigd. Deze werden verleden ten overstaan van notarissen die in de vijftiende eeuw in Den Bosch reeds talrijk waren, maar ook voor parochiegeestelijken of Bernenses. Notariële testamenten waren, zoals onlangs door A.H.P. van den Bichelaar in zijn voortreffelijke scriptie over Bossche notarissen in aangetoond, duur. De plaatselijke pastoor, vice-cureit of vicaris nam met minder genoegen. Voor mensen die wat minder vermogend waren, was inschakeling van de plaatselijke geeste-

lijke, die toch de Laatste Sacramenten kwam toedienen, daarom aantrekkelijk. De «pastoorstestamenten» lijken sociaal gesproken vooral gesitueerd te moeten worden in het milieu van de gezeten boeren en ambachtslieden. De legaten bestaan uit kleine, eenmalige sommen gelds en een bescheiden rente voor de kerk of een jaargetijde.

Oorkonden van politieke of rechtshistorische aard zijn betrekkelijk zeldzaam. Ik noem hier onder meer drie oorkonden van graaf Willem VI van Holland uit 1407 (nr's 523-525) waarin de abdij enige fiscale en andere voorrechten krijgt, en een aanvulling door hertog Reinoud IV van Gelre op het landrecht van het Land van Maas en Waal uit 1403 (nr. 500).

Bij het doorlezen van de lijst komt men her en der interessante of curieuze oorkonden tegen. Het zijn de krenten in het brood, die overigens slechts op juiste wijze kunnen worden geïnterpreteerd, wanneer ze worden vergeleken met gegevens uit andere bronnen. Ik noem hier ter adstructie onder meer de oorkonden over Jan Oom, heer van Bokhoven (nr's 713-715 en 718) die zich vergrijpt aan de bezittingen van de abij. Wanneer abdijsheer Hendrik van den Broek hem vraagt, waarom hij dit doet en zinspeelt op een proces, laat heer Jan weten voor niets of niemand bang te zijn. Hij erkent alleen God en zijn leenheer, de keizer van het H. Roomse Rijk, boven zich. Dit laatste was trouwens onjuist, want de heerlijkheid Bokhoven was een Luiks leen. Jan wordt vervolgens door de officiaal van Luik bedreigd met excommunicatie, maar onbekend is, of het ook zover gekomen is. In 1449 belet Jan Oom dat niet om op zijn sterfbed een door Berne uit te voeren jaargetijde te stichten. Een vermelding van een hoptiend in Heeswijk uit 1422 (nr. 600) wijst erop, dat de teelt van dit handelsgewas toen al van belang was. Een aantal stukken handelen over de twee kapellen die behoorden tot het kasteel van Heeswijk, een gelegen buiten de poort en gesticht in 1417 door Hendrik van der Lek, heer van Heeswijk, en de Huiskapel die slechts eenmaal, in 1457, vermeldt wordt. Over de buitenkapel schreef G.M. van der Velden een artikel in het tijdschrift *Brabants Heem* 39 (1987), 23-32.

De samensteller van de regesten koos in deel I voor het traditionele regest gekenmerkt door lange zinnen, een archaisch taalgebruik en een consequente verwijzing naar vindplaatsen van de oorspronkelijke tekst en later gemaakte afschriften en uittreksels. Archivarissen maken tegenwoordig zelden meer regesten. Als er al regesten gemaakt worden, gebeurt dat bijna nooit meer volgens de traditionele, door Muller c.s. uitvoerig beschreven wijze. Afgaand op de tekst van de regesten en op mijn eigen ervaringen bij het maken van regesten op de oorkonden uit de archieven van de Bossche Godshuizen heb ik de indruk, dat Van Bavel zeer nauwkeurig te werk is gegaan. Aantekeningen op de rug of onder de vouw van het stuk (z.g. dorsale en sub plica aantekeningen) worden uitvoerig besproken en in de tekst wordt ook aangegeven, welke informatie niet, bijvoorbeeld omdat het regest anders te lang zou

worden, is opgenomen. Aan het slot van het boek zijn toegevoegd indices op de namen van abdijleden, andere personen, plaatsen en percelen en lijsten van abten, proosten, pitanciers, pastoors, e.d. Veel hulp ondervond Van Bavel van zijn Bernse confrater, G.M. van der Velden, die onder meer, voor zover dat al niet door oud-archivaris Hoevenaars gedaan was, de teksten transcribeerde. Een tijdrovend karwei, dat, wil het tot zijn recht komen, op uiterst consciëntieuze wijze dient te geschieden.

Het traditionele regist is sterk juridisch gericht. In zekere zin is dit te rechtvaardigen, omdat oorkonden op de eerste plaats werden opgesteld met het oog op de juridische gevolgen. Zo bevatten de laat-middeleeuwse transportakten in deze streken zelden of nooit gegevens over de koopsom en de wijze, waarop deze betaald werd, bijvoorbeeld ineens of in termijnen, in geld of in natura. Het Bosch' protocol wemelt van zogenaamde betalingsbeloften («promissiones»), waarin de ene persoon belooft een som geld te betalen aan de ander. Nooit wordt echter vermeld, hoe deze verplichting is ontstaan. Dat neemt niet weg, dat de opsteller van deze regesten wel wat meer aandacht had kunnen besteden aan de maten en muntsoorten, een niet te onderschatten economisch aspect, dat in de oorkonden wel zeer nauwkeurig wordt aangeduid. Nu wordt er voortdurend gesproken over ponden (een geldsoort) en over mudden (een graanmaat). Vermoedelijk ging het in de meeste gevallen over resp. het pond Bosch' payment en de Bossche mud. Het pond Bosch' payment was een rekenmunt, waarvan de koers oorspronkelijk dagelijks op de Bossche markt werd vastgesteld. De bij tijd en wijle optredende geldontwaarding en de prijsinflatie van de zestiende en vroege zeventiende eeuw leidden derhalve tot een ernstige waardevermindering van de geldrenten, waarvan de meeste kloosters en liefdadige instellingen in hoge mate afhankelijk waren. Afgezien van dit ene punt mag de abdij van Berne zich gelukkig prijzen met een dergelijke ontsluiting van een goed bewaard archief. Het boek vormt bovendien door zijn vormgeving (linnen band) een sieraad voor de boekenkast.

Muntelbolwerk 1
NL-5213 SZ 's-Hertogenbosch

dr. A.C.M. KAPPELHOF
archivaris Godshuizen

Kaspar ELM (Hrsg.), *Reformbemühungen und Observanzstreben im spätmittelalterlichen Ordenswesen* (= Berliner Historische Studien, Band 14; Ordensstudien, Band 6), Verlag Duncker und Humblot Berlin 1989, XV + 643 Seiten, Preis DM 228,00, ISBN 3-428-06693-6.

Die in der Mitte des 14. Jahrhunderts einsetzenden und sich im 15. Jahrhundert verstärkenden Reformbestrebungen in vielen religiösen Orden wurden sowohl in der kirchengeschichtlichen Forschung als auch in der profangeschichtlichen Darstellung bis vor kurzem kaum beachtet oder gewürdigt. Die Gründe dafür werden bei Kaspar ELM in seiner